

УДК 63.3 (2у)

У. ХУДОЯРОВ,

Самарқанд давлат архитектура-қурилиш институти катта ўқитувчиси

NATIONAL AND SOCIAL STRUCTURE OF THE POPULATION OF SAMARKAND REGION (ON THE RESULTS OF THE POPULATION CENSUS OF THE SOVIET UNION 1926 YEAR)

Abstract

The scientific article explores and scientifically analyzes the national and social composition of the population of the Samarkand region based on data from the 1926 census. Studies of national composition were first introduced into scientific processing. At the same time, a number of scientific conclusions were made when studying the social composition of the population. According to sources, the majority of the population in urban areas was engaged in handicraft production. In rural areas, the population was mainly engaged in agriculture. At that time, the workers were divided into groups: dependent and independent. The information on the national and social structure of the population is based on the scientific findings of scientists who conducted research in this area during the Soviet period and during the years of independence, as well as on sources stored in the Central State Archive of the Republic of Uzbekistan.

Key words: population census, analysis, national and social composition, urban and rural population, migration processes, employment.

НАЦИОНАЛЬНАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА НАСЕЛЕНИЯ САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ (ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕНИЯ СОВЕТСКОГО СОЮЗА 1926 ГОДА)

Аннотация

В научной статье исследована и научно проанализирована национальный и социальный состав населения Самаркандской области на основе данных переписи 1926 года. Исследования национального состава впервые введены в научную обработку. В то же время были сделаны ряд научных выводов при изучении социального состава населения. Согласно источникам, большинство населения в городских районах была занята в ремесленном производстве. В сельской местности население в основном занималась сельским хозяйством. На то время рабочие делились на группы: зависимых и независимых. Приведенная информация о национальной и социальной структуре населения основана на научных выводах ученых, проводивших исследования в этой области в советский период и в годы независимости, а также на источниках, хранящихся в Центральном государственном архиве Республики Узбекистан.

Ключевые слова: перепись населения, анализ, национально-социальный состав, городское и сельское население, миграционные процессы, занятость.

САМАРҚАНД ВИЛОЯТИ АҲОЛИСИНИНГ МИЛЛИЙ ВА ИЖТИМОИЙ ТАРКИБИ (1926 ЙИЛГИ БУТУНИТТИФОҚ АҲОЛИНИ РЎЙХАТГА ОЛИШ НАТИЖАЛАРИ АСОСИДА)

Аннотация

Илмий мақолада 1926 йилги Бутуниттифоқ аҳолини рўйхатга олиш маълумотлари асосида Самарқанд вилояти аҳолисининг миллий ва ижтимоий таркиби ўрганилган ва илмий ҳужжатдан таҳлил қилинган. Мақоладаги аҳолининг миллий таркиби уларнинг жойлашуви ҳақидаги маълумотлар ўзининг долзарблиги ва дастлаб илмий муомиллага киритилаётганлиги билан фарқланади. Шу билан биргаликда илмий ишда аҳолининг ижтимоий таркибини ўрганиш бўйича ҳам қатор илмий хулосалар ўртага ташланган, манбаларнинг гувоҳлик беришича шаҳар ҳудудларида яшовчи иш билан банд аҳолининг асосий қисми ҳунармандчилик ва қўл меҳнатига асосланган ишлаб чиқариш билан банд бўлган. Қишлоқ ҳудудларида эса аҳоли асосан деҳқончилик маҳсулотлари етиштирганлар. Ишчилар фаолият тури бўйича мустақил ва номустақил фаолият олиб боровчи гуруҳларга ажратилган. Юқорида аҳолининг миллий ва ижтимоий таркиби ҳақида берилган маълумотлар совет даври ва мустақиллик йилларида шу соҳа бўйича илмий тадқиқот олиб борган олимларнинг илмий хулосалари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Марказий Давлат Архивида сақланаётган манбалар асосида тайёрланган бўлиб ундан мавзу бўйича илмий тадқиқотлар олиб боровчилар ҳамда қизиқувчилар ўзлари учун қимматли маълумотларга эга бўладилар.

Калит сўзлар: аҳоли рўйхати, таҳлил, миллий ва ижтимоий таркиб, шаҳар ва қишлоқ аҳолиси, миграция жараёнлари, аҳоли бандлиги.

1926-йилги Бутуниттифоқ аҳолини рўйхатга олиш натижаларини ўрганиш, Ўзбекистон, шу жумладан Самарқанд вилояти аҳолисининг миллий ва ижтимоий таркибини қиёсий таҳлил қилиш,

тегишли илмий хулосалар қилиш тарихий демография фанининг тўлиқ ўрганилмаган соҳаларидан биридир. Совет даври ва мустақиллик йилларида республикада ушбу соҳасида Г.Р.Асонов

[1], Н.Р.Маҳкамова [2], Л.П.Максакова [3], Р.А.Убайдуллаев [4], О.Б.Ата-Мирзаев [4], Н.О.Умарова [4], У.Ж.Худояров [5], К.Ғаниев [6], Мулладжанов И.Р., Воронковский Ю.В., Цепковская Т.С [7] каби тадқиқотчилар томонидан илмий изланишлар олиб борилди.

1926 йилги аҳоли рўйхати асосида Самарқанд вилояти аҳолисининг миллий ҳамда ижтимоий таркиби юқорида таъкидланган муаллифларнинг тадқиқотларида бош масала сифатида ўрганилмаган, таъкидлаш жоизки уларда келтирилган мавзуга оид маълумотлар етарли эмас, борлари ҳам мавзунинг айрим қирраларини тўлиқ очиб беролмайди. Шунинг учун ҳам мазкур тадқиқот доирасида мавзунинг моҳиятини тўлароқ ёритиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Марказий Давлат архиви маълумотларидан унумли фойдаланилди, келтирилган маълумотларнинг катта қисми биринчи марта илмий жараёнга киритилди.

1926 йилги аҳолини рўйхатга олиш Ўрта Осиёда, шу жумладан, Ўзбекистонда ташкил қилинган дастлабки тадбирлардан бири бўлиб, аҳолини рўйхатга олиш жараёнида тўланган маълумотларни қайта ишлаш ва уни натижа ва яқунларини яъни нашр қилиш бобида ҳам бир ноаниқлик ва камчиликларга йўл қўйилган. Шу жумладан, 1926 йилги рўйхатда курама, таранги, ягнобликлар аҳоли рўйхатига киритилган бўлса, 1939 йилги аҳоли рўйхатида эса улар хақида маълумот берилмаган.

Ўзбекистон Республикаси Маказий Давлат Архиви ҳамда Самарқанд вилоят давлат архивлари маълумотлари таҳлил қилиниб, 1926 йилги аҳоли рўйхати яқунлари бўйича Самарқанд вилояти аҳолисининг миллий ва ижтимоий таркибига оид маълумотлар ўрганилди. 1926 йилда Самарқанд округида (20-йилларда округ деб юритилган) жами 526908 нафар аҳоли рўйхатга олинган [8]. Уларнинг 132502 нафари шаҳар худудларида, қолган 394406 нафар аҳоли эса қишлоқ худудларида яшаган. Юқорида таъкидланган аҳоли Самарқанд округида мавжуд 10 та туманда яшаган. Жумладан,

Оқдарё туманида 28956, Булунғур туманида 65606, Жиззах туманида 26966, Зомин туманида 24684, Митан туманида 36196, Пастдаргом туманида 34302, Пайариқ туманида 31017, Юқори даргом туманида 60217, Янги қозонариқ туманида 42545, Янгиқўргон туманида 36124 киши истиқомат қилган.

Маълумки 20-йилларда турли сиёсий компания ва бошқа миграцион жараёнларда Ўзбекистонга собиқ СССРнинг минтақа ва худудларидан кириб келган аҳоли сони йилдан-йилга ошиб борди. 1926-йилги аҳоли рўйхатида Ўзбекистонга собиқ СССРнинг турли худудларидан кириб келган аҳоли Республика аҳолисининг 8,5 фоизини ташкил қилганлиги аниқланган, (буларнинг 6,8 фоизи рус миллатига мансуб эди). 1939-йилга келиб бу кўрсаткич 10 фоизга етган. [9]. Умуман олганда 1926 ва 1939 йиллар оралигида Ўзбекистонга 650000 киши кириб келиб яшай бошлаган (уларнинг асосий қисмини русий забон

аҳоли ташкил қилган) ва улар республика аҳолисининг 10 фоизини ташкил қилган [7].

Самарқанд вилояти аҳолисининг миллий таркибиде ҳам жиддий ўзгаришлар рўй берган. Бу даврда собиқ СССРнинг турли ўлкаларидан кўплаб миллат вакилларининг Самарқанд вилоятига ҳам кўчиб келиб жойлашиш жараёни давом этган. 1926 йилги аҳоли рўйхатида Ўзбекистонда 91 миллат, Самарқанд округида эса 60 га яқин миллат вакиллари яшаётганликлиги эътироф этилган. 1926 йили республика худудиде истиқомат қилган 466000 аҳолининг 246521 нафари рус миллатига мансуб бўлиб, уларнинг 126782 таси эркаклардан, 119739 нафари аёллардан иборат эди. 208678 русий забон аҳоли шаҳарларда, 37843 нафар рус миллатига мансуб аҳоли қишлоқларда яшаган [10]. Шу даврда Самарқанд округида яшаган 526908 кишининг 31245 нафари рус миллатига мансуб бўлиб, уларнинг катта қисми шаҳарларда яшаган. Русий забон аҳолининг 15250 нафари эркаклар, 15995 нафари эса хотин-қизлардан иборат бўлган.

1926-йилда яшаган 60 га яқин миллат вакилларининг 914 нафари қозоқлар, 26906 нафари тожиклар, 3014 нафари қирғизлар, 1751 нафари туркманлар, 3369 нафари украинлар, 703 нафари белоруслар, 540 нафари поляклар, 1434 нафари яҳудийлар, 7035 нафари эронлилар, 2751 нафари татарлар ва бошқа миллат вакилларидан иборат бўлган [8]. Ўзбеклар, руслар, тожиклар ва эронлилар ушбу рўйхатда кўпчиликни ташкил қилган. Кейинги йилларда ўтказилган аҳоли рўйхатларидаги маълумотларга кўра миллий таркиб янада кўпайиб борган. Жумладан, 1939 йилги аҳоли рўйхати натижалари бўйича Ўзбекистонда яшайдиган миллат вакилларининг сони 90 дан ошиб кетган.

Ўрганилаётган даврда Самарқанд вилояти аҳолисининг ижтимоий таркиби ҳам турлича бўлган. Ўтказилган аҳоли рўйхатларида ишчилар ва хизматчилар фаолият турига қараб мустақил ва номустақил фаолият олиб боровчиларга ажратиб кўрсатилган. Самарқанд округининг шаҳарларида яшайдиган аҳолидан 40631 киши ишчилар таркибиде мустақил фаолият олиб боровчилар деб эътироф этилган. 1926-йилда Самарқанд округида Самарқанд, Жиззах, Ургут каби шаҳарлар мавжудлиги қайд қилиниб, уларда яшаган аҳолининг ижтимоий таркиби хақидаги маълумотларда Самарқанд шаҳрида 31697 та, Жиззах шаҳрида 4411 та, Ургут шаҳрида эса 4523 та мустақил фаолият олиб боровчи ишчилар рўйхатга олинганлиги таъкидланган [8]. Шаҳарлар худудларидаги мустақил фаолият олиб боровчи аҳолининг 1011 нафари фабрика, завод ва бошқа саноат корхоналарида, 1393 нафари темир йўл транспортида, 711 нафари хунармандчилик ва таъмирлаш ишларида банд бўлган. Бошқа соҳалардаги фаолият билан 5797 киши банд бўлган.

Мустақил фаолият билан шўғилланувчи хизматчиларнинг таркиби қўйидаги кўринишга эга бўлган. Унга кўра 6064 киши ташкилотларда, 3369 киши корхоналарда, 562 киши хизматчилардан иборат бўлиб, улар умумий ишчилар таркибиде

9995 кишини ташкил этган. Қолган ишчиларнинг асосий қисми эса номустақил фаолият тури билан шўғулланган. Шунингдек, Самарқанд округида 19826 нафар хунармандчилик ва кичик ишлаб чиқариш билан банд бўлган. Уларнинг 9328 нафари Самарқанд, Ургут, Жиззах, Каттақўрғон шаҳарларида, 9958 нафари қишлоқ ҳудудларида фаолият олиб борган [8]. Кўриниб турибдики қишлоқ ҳудудларида яшовчи аҳолининг асосий қисми қишлоқ хўжалик соҳасида банд бўлишига қарамадан қишлоқ ҳудудларида кичик ишлаб

чиқаришда банд бўлган аҳоли кўпчилигини ташкил қилган.

Хулоса ўрнида шунини таъкидлаш лозимки, 1926-йилда амалга оширилган Бутуниттифоқ аҳолини рўйхатга олиш Ўзбекистон, шу жумладан Самарқанд вилояти аҳолисининг миллий, ижтимоий таркибини, аҳолининг ўсиш суръатларини, миграция жараёнлари ва унинг оқибатларини ўрганиш ва таҳлил қилишда қимматли маълумотдир.

АДАБИЁТЛАР

1. Асонов Г.Р. Аҳоли географияси. - Т.: "Ўқитувчи", 1978
2. Маҳкамова Н.Р. Социальная структура общества на территории Узбекистана: традиции и трансформации (конец XIX в.-30 годы XX века). -Т.: "Алоқачи", 2009
3. Максакова Л.П. Миграция населения Республики Узбекистан. -Т.: 1986; Миграция населения : проблемы регулирования. Т.: 2001
4. Убайдуллаев Р.А., Ата-Мирзаев О.Б., Умарова О.Б. Ўзбекистон демографик жараёнлари ва аҳоли бандлиги. -Т.:2006
5. Худояров У.Ж. Совет ҳокимияти йилларида Ўзбекистонда ўтказилган аҳоли рўйхатлари хусусида // Самду Илмий ахборотнома. 2016-йил, №2, Б.32-36; Бутуниттифоқ аҳоли рўйхати ва унинг Ўзбекистондаги натижалари // Имом Бухорий сабоқлари, 2015, №4, б.42-47; Совет тузуми даврида Ўзбекистон аҳолисининг миграцион ҳаракатлардаги иштироки // Имом Бухорий сабоқлари, 2017, №1, Б.54-55; Ўзбекистон аҳолиси ўсиш динамикаси ва миллий таркибини ўзгариш таҳлили (1926-йилги аҳоли рўйхати асосида) // Ўзбекистон тарихининг долзарб муаммолари. Республика илмий конференцияси материаллари. - Самарқанд 2016, Б.34-35
6. Фаниев К. Худояров У.Ж. Ўзбекистон аҳолиси миллий таркибининг қиссий таҳлили (1926 ва 1939 йилларда ўтказилган аҳоли рўйхатлари асосида) // Давр, замон, шахс. Республика илмий-амалий анжумани материаллари. Биринчи қисм. -Термиз "Сурхон нашр", 2016, Б.14-18; Фаниев К. Некоторые суждения о национальном составе населения Узбекистана (На основе всесоюзной переписи населения 1926 и 1939г.г.) // Ученый XXI века. Международный научный журнал, № 1-1 (26), январь 2017 г. Россия, Республика Марий Эл. - Йошкар-ола, 2017, Б.44-46
7. Мулладжанов И.Р., Воронковский Ю.В., Цепковская Т.С. Население Узбекской ССР. -Т.: "Узбекистан", 1973
8. ЎзРМДА, фонд № Р1619, рўйхат № 11, 53-йиғма жилд, 3, 7, 26-27 варақлар; Фонд № Р1619, рўйхат № 12, 48-йиғма жилд, 30-варақ
9. Узбекистан за 40 лет советской власти. Статистический сборник. -Т.: Госиздат Уз ССР, 1958
10. Ученый XXI века. Международный научный журнал, № 1-1 (26), январь 2017 г. Россия, Республика Марий Эл. - Йошкар-ола, 2017, Б.45